

Полевікова О.Б. Конспект уроку з української мови (3 клас) з теми «Слова з прямим і переносним значенням. Спостереження за значенням слів» / О.Б. Полевікова // 33 уроки-гри „Поле чудес”. 1 – 4 клас: навч.-метод. посібник [для вчителів] / Полевікова О.Б., Архипова І.А., Бондар Т.М., Бурак М.О. та ін. / Упорядник *О.Б.Полевікова*. - Х.: Вид. група „Основа”, 2007. – С.99-105. – (Б-ка журн. „Початковенавчання і виховання”; Вип. 5 (41).

Українська мова. 3 клас. Полевікова О.Б.

Тема. Слова з прямим і переносним значенням. Спостереження за значенням слів

Мета. Продовжити формувати в учнів лексикологічні уявлення, поняття про пряме і переносне значення слів; виробляти вміння визначати значення слова в контексті; самостійно вживати слова в переносному значенні, формувати і удосконалювати культуру мовлення і культуру спілкування.

Розвивати мовне чуття, поповнювати словниковий запас, заохочувати до самонавчання.

Виховувати гуманні почуття.

Обладнання: Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. Рідна мова: Підруч. для 3 кл. – К.: Освіта, 2003 – Ч.І. – 126 с.

Картки із завданнями для учнів. Таблиці слів для турів гри.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент. Повідомлення теми і мети уроку

Сьогодні ми всі – учасники гри “ПОЛЕ ЧУДЕС”. Її мета – продовжити формувати поняття про пряме і переносне значення слів; виробляти вміння визначати значення слова в тексті; самостійно вживати слова в переносному значенні, формувати і удосконалювати культуру мовлення і культуру спілкування.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

I ВІДБІРКОВИЙ ТУР

1. Актуалізація знань учнів. Робота з підручником:

Виконання усно вправи 123 (с.57).

- У якому стовпчику слова вжиті так, як буває в дійсності? (У першому. Годинник із золота, листя з каштану, ваза з кришталю). Це пряме значення слів.

Словосполучення з другого стовпчика, вжиті у переносному значенні, можна зустріти у казці, художньому творі.

Читання правила на с. 57 мовчки, пошепки, вголос окремими учнями.

Виконання усно вправи 126 (с.58). Визначення граматичних основ у кожному реченні.

Каліграфічна хвилинка:

Запис орфограм із вправи 123, слів з подовженими твердими і м'якими приголосними, ужитих у прямому і переносному значеннях.

Запис речення, поданого каліграфічно, з підручника (с.58)

Нн се каштанове волосся

Золоте колосся, золотий годинник

Земля під снігом засумувала.

Спостереження за вживанням слів у прямому і переносному значеннях.

Конкурс мовознавців

Діти підготували вірші, де слова вжиті у прямому і переносному значеннях. Вони виразно читають їх і пояснюють, чому саме цей вірш обрали для сьогоднішнього уроку. Учні обирають кращого мовознавця.

1. Розплела береза коси

На веснянім вітерці.

Опустила ніжку босу

В тиху воду на ріці,

Мов зібралася до мене

Вбрід на берег перейти... (В. Ладижець)

2. Сміється поле, річка, ліс,

Сміються гілочки беріз,

Птахи сміються і луги,

Сміються квіти навкруги. (А. Костецький)

3. Ходить осінь по покосах,

В золоте фарбує ліс,
І горять шовкові коси
У зажурених беріз.
Вітер грає, нахиляє
Срібні віти яворів.
Понад луками, за гаєм,
Чути сурми журавлів.
Пада, в'яне лист багряний,
Золотиться сіножать.
Клен в сорочці вишиваній
Вийшов літо проводжать.
Мов мережка, в лузі стежка,
Осінь в гай по ній пішла
За калинові сережки
В сонця вимінять тепла. (Г.Коваль)

4. Верби влітають зіроньки в коси,
В луках зелених світяться роси.
Явір тріпоче, сказати щось хоче,
Дивиться в воду на свою вроду.
Пташка співає, колише віти,
Трави питають, що сниться квітам?
І пригорнувшись нишком до кленів,
Слухає казку вечір зелений. (Г.Коваль)

Виконання вправи 125 (с.58) самостійно за трьома варіантами: I варіант – виписує речення про вересень, II – про жовтень, III – про листопад. Підкреслюють підмет і присудок.

У I турі беруть участь три учні (по одному з кожного варіанта), які першими успішно виконали завдання I відбіркового туру.

ЗАВДАННЯ I ТУРУ

- Цей іменник можна вживати не лише в прямому, а й у переносному значенні. Тоді він має значення чогось безмежного, неосяжного.

О	К	Е	А	Н
---	---	---	---	---

Так, океан не тільки водний простір, а й будь-який простір, щось безмежне: космічний океан, океан зірок, океан почуттів, квітів, пшеничний океан.

У величезному океані українських слів можна знайти багато цікавого.

Завдання:

- Складіть речення, вживши слово „океан” у переносному значенні.

Оцінювання гравців I туру, що не вийшли у фінал.

II ВІДБІРКОВИЙ ТУР

Робота в парах. 1. Прочитайте гуморески. Запишіть слова, вжиті в переносному значенні. До яких частин мови вони належать?

Їде заєць у трамваї,

Тихо пісеньку співає.

Де візьмись – контроль іде.

- *Ваш квиток, - питає, - де?*

Заєць скоса поглядає.

- *Заєць я ..., - відповідає.*

Кіт екзамени складав,

Та невлад відповідав.

Вчитель глянув на Кота:

Матимеш тепер хвоста!

- *Другого?! – заплакав Кіт.*

- *Готуватись краще слід!*

Лис – шахрай, відомо скрізь.

Наварив сиропу Лис.

Стоїть на ринку, продає,

За мед сироп той видає:

- Липовий медок! Купуйте!

Липовий, смачний! Куштуйте!

Поряд бджілки пролітали,

Сіли в кринку, скуштували.

- Дійсно, „липовий”, та й край!

Цукру наварив шахрай! (В.Бутрім)

(Заєць, хвіст, липовий).

2. Прочитайте вірш. Запишіть словосполучення, вжиті у переносному значенні.

Вітерець над нивою літав.

- Чому ти золота? – спитав.

Шумлять у відповідь жита:

- Від рук робочих золота!

3. Послухайте текст. Доповніть свої записи словосполученням, до складу якого входить прикметний „золотий” із прямим значенням:

На селі казали, що в Івасика золоті руки. Коли я вперше про це почув, став приглядатись: які вони, золоті руки? Зроблені із золота і блищать, як мамині сережки? Аж ні, такі, як в усіх.

Що ж пояснив тато?

- Правильно, золотими їх називають тому, що вони дуже вмілі.

(Золота нива, золоті руки, золоті сережки)

Самостійна робота.

- 1. Записати подані словосполучення у два стовпчики: у перший - словосполучення із прямим значенням, у другий – із переносним.**

I варіант. *Холодний вітер, холодний погляд, солодке яблуко, солодке слово, ласкавий вітер, ласкава матуся, умивається братик, умивається нива.*

II варіант. *Золота ложка, золота людина, срібний ніж, срібне волосся, весела дівчина, веселі сніжинки, сумує ліс, сумує матір.*

Зразок виконання:

I варіант

<i>Холодний вітер</i>	<i>Холодний погляд</i>
<i>солодке яблуко</i>	<i>солодке слово</i>
<i>ласкава матуся</i>	<i>ласкавий вітер</i>
<i>умивається братик</i>	<i>умивається нива</i>

II варіант

<i>Золота ложка</i>	<i>Золота людина</i>
<i>срібний ніж</i>	<i>срібне волосся</i>
<i>весела дівчина</i>	<i>веселі сніжинки</i>
<i>сумує матір</i>	<i>сумує ліс</i>

2. Скласти і записати речення.

Розгляньте, з яких дерев їжачок назбирав опале листя? I варіант складає речення зі слів, записаних на кленових листках. II варіант складає речення зі слів, записаних на дубових листках. Підкресліть слова, вжиті у переносному значенні.

Зразок виконаного завдання:

I варіант. *Осіннє небо затягнулося хмарами.*

II варіант. *Хвилюються в полі золоті жита.*

У II турі беруть участь три учні, які першими успішно виконали завдання II відбіркового туру.

ЗАВДАННЯ II ТУРУ

Це дієслово відповідає на питання *що робити?*, його переносне значення – несподівано і швидко щось говорити.

В	И	П	А	Л	Ю	В	А	Т	И
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Завдання:

Де в реченнях відгадане слово вживається в переносному значенні, а де в прямому:

Тут [в Ялті] на осінь гори починають зеленіти, бо сонце вже не так їх випалює (Леся Українка). Вихилить [чоловік] півголови з-за вугла муру, в одній секунді націлить і випалить (Іван Франко). Набираю в груди повітря і випалюю раптом:

- Я викрав вас з дому й везу до вінця (М. Коцюбинський).

Оцінювання гравців II туру, що не вийшли у фінал.

ФІЗХВИЛИНКА

ІІІ ВІДБІРКОВИЙ ТУР

1. Гра „Не засни!”.

- Зараз ми пограємось у гру. Я читатиму рядочками вірш з інтонацією, з якою читають колискові пісні. А ви уважно слухайте і, якщо помітите слово *сплять*, ужите у переносному значенні, плескаєте в долоні:

На чатах

*Сплять ведмеді у бар лозі,
Сині роси – при дорозі,
Сплять горобчики у стрісі,
А грибочки сплять у лісі,
Спить зайчатко під лозою,
Спить рибчина під водою.
Тільки зорі – на просторі,
З неба дивляться червоні ... (В.Лучук)*

2. Робота з деформованим текстом.

Прочитайте текст. Вам потрібно буде його закінчити, склавши з окремих слів, поданих у довідці, речення:

Маленький опеньок на тоненькій ніжці зібрався із силами і вибрався з-під шорсткого дубового листка.

Грибочок зацікавлено зиркнув направо, потім наліво і побачив таку картину ...

Слова для довідки:

Галявину, боків, оточили, з, могутні, усіх, дуби;

Намистом, зліва, калина, червоним, пишалась.

Запишіть складені речення, підкресліть слова, вжиті у переносному значенні. До яких частин мови вони належать?

(Могутні дуби оточили галявину з усіх боків. Зліва червоним намистом пишалась калина.)

3. **Творча робота.** Прочитайте текст. Підкреслені слова замініть відповідними словосполученнями, поставивши їх у правильній формі. Запишіть речення, підкресліть слова, вжиті у переносному значенні.

Прийшла осінь. Пожовтіло листя на березах. Сонце вже не пекло, а злегка пригрівало землю. (*Ласкаво пестити, стояти на порозі, спалахнути золотом*).

Зразок виконання: *Стала на порозі осінь. Спалахнуло листя на березах. Сонце вже не пекло, а ласкаво пестило землю.*

У III турі беруть участь три учні, які першими успішно виконали завдання III відбіркового туру.

ЗАВДАННЯ III ТУРУ

Цей прикметник відповідає на питання який?. Його переносне значення – загальновідомий, широковідомий, знаменний або надмірно претензійний.

Г	О	Л	О	С	Н	И	Й
---	---	---	---	---	---	---	---

Завдання:

Де в реченнях відгадане слово вживається в переносному значенні, а де в прямому:

Серед того шуму подекуди було чути голосну дівочу пісню. Останніх голосних подій в Одесі не буду Вам описувати, бо, певно, Ви краще знаєте про все з закордонних часописів. „Громадський голос” – назва добра, хоч і дуже голосна.

Оцінювання гравців III туру, що не вийшли у фінал.

ГРА З ГЛЯДАЧАМИ

Запишіть ознаки, вжиті у переносному значенні, до слів *ніч* і *осінь* за варіантами.

Зразок виконаного завдання:	
I варіант	II варіант
Ніч (яка?) багатозора, ворона, густа, задушлива, золотиста, каламутна, непроникна, оксамитова, пекуча,	Осінь (яка?) брудна, гнила, золота, кривава, кришталева, міцна, ошатна, пишна, погідна, полум'яна, прозора,

свіжа, сліпа, сувора, глибока, глуха, мертва, мовчазна, німа, безглузда, безпритульна, жагуча, жорстока, проклята, таємна, ніжно-зрадлива ...	соковита, срібнозлата, царська, глуха, сувора, сумирна, турботна, спокійна, нарядна, недобра, радісна, пристрасна, чарівна ...
--	---

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГЛЯДАЧІВ:

До чого можна дібрати такі ознаки?

Безкрила, безмежна, безтурботна, велика, викохана, висока, дерзновенна, заповітна, крилата, недосяжна, одвічна, пекельна, приваблива, казкова, легкокрила.

М	Р	І	Я
----------	----------	----------	----------

ФІНАЛ

Переносне значення цього іменника – межа, сфера поширення впливу, діяльності кого-небудь або чого-небудь. У прямому значенні їх має кожне небесне тіло.

О	Р	Б	І	Т	А
----------	----------	----------	----------	----------	----------

Оцінювання фіналістів гри

СУПЕРГРА

До чого можна дібрати такі ознаки?

Благородна, відповідальна, плідна, легка, невсипуща, невтомна, радісна, титанічна, чесна.

П	Р	А	Ц	Я
----------	----------	----------	----------	----------

ІІІ. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Нагородження переможців. Підведення підсумків роботи.

Домашнє завдання. Вправа 127, с. 58. Використовуючи слова з довідки, доповніть речення словами, які утворили б порівняння. Повторіть правило про пряме і переносне значення слів (с.57).